

Artistieke sensitiviteit bij Levend Leren¹

Eelco Buitenhuis

Inleiding

In de kunsten wordt altijd geschapen, gecreëerd. Je kan met de kunsten leren je vaststaande gedachten en denkbeelden over je wereld en over jezelf te herzien. Bij muziek maken, toneel spelen, dansen en beeldend werken, ontdek je het spelen met je handen, je stem, je lichaam steeds weer op een nieuwe manier. Je herontdekt jezelf voortdurend en je verwondert je opnieuw over je wereld. Door doen, durven, gaan en maken leer je dat je een creatieve geest bent, ook al was je ervan overtuigd niet creatief te zijn. Creativiteit is geen gave, creativiteit is een keuze, een keuze voor het gaan, het doen, het maken, het toelaten van nieuwe energiestromen tot je zijn, tot je gedachten en tot je handelen.

Je bevrijdt jezelf van je beperkingen, van je blokkades en van belemmerende overtuigingen. Veel heb je jezelf opgelegd of heb je je laten aanpraten dankzij het 'genoten' onderwijs. Zeker, het is moeilijk je te ontworstelen aan vertrouwde denkbeelden, maar je bent zelf degene die het besluit neemt om jezelf opnieuw te ontdekken. Door jezelf ruimte te gunnen bij kunstvakken help je jezelf plezier in je leren te krijgen, ga je je eigen wereld vorm geven en vernieuw je jezelf. Levend Leren krijgt een heel natuurlijke plaats in je leven. Vanuit die nieuw verworven vrijheid geef je jezelf de kans te worden wie je bent. Zelfrealisatie is een hoog goed. En het ligt binnen je bereik. Als je wilt en durft, gaat het loslaten en uitgroeien daarna moeiteloos. Door deze ervaring kun je kinderen ook begeleiden en ze zich laten ontwikkelen.

Een voorbeeld

We (de kunstvakdocenten van het Instituut Theo Thijssen, een lerend en samenwerkend team) lezen voor een grote groep studenten enkele fragmenten uit *Het leven van Pi*. We hebben de fragmenten gekozen voor de inspiratie die de verhaalinhoud geeft tot een verwerking: muzikaal, talig, dansend, acterend, schilderend en beeldend. We nodigen de studenten na onze voordrachten uit om in groepen met ons naar de verschillende vaklokalen te gaan en daar in een half uur een verwerking voor te bereiden, die ze daarna aan elkaar presenteren. We geven de studenten summiere opdrachten en laten ze daarmee aan het werk gaan. We begeleiden ze en bieden faciliteiten. Waar nodig zetten we onze 'vakkundigheid' in.

Na dat halfuur komen de groepen weer terug in de zaal en worden de lucht, het vlot en de vliegende vissen geplaatst. Er staan enkele blokken waarop een paar studenten met teksten plaatsnemen. Ze dragen hun verwerking bij de verhaalfragmenten voor, waarin ze zichzelf op een bijzondere manier kwetsbaar durven te tonen. Daarna komen er muziekgroepen, die de stemmingen uit het verhaal dynamisch weergeven en danst een groep een kalme, wassende, later onstuimige zee, waarop een schipbreukeling steeds angstiger wordt, teneinde weer bij zichzelf terug te komen en de presentaties mooi af te ronden. Intussen hebben de studenten, die een beeldende verwerking gemaakt, hun werk gepresenteerd en daarmee dynamische insteek gedemonstreerd.

Na de presentaties geven drie studenten, die als regisseur een aparte opdracht kregen, hun visie op hoe het voorbereide materiaal nog meer in samenhang gebracht zou kunnen worden. Dat leidt tot een gesprek met de hele groep, waarbij de ideeën rijk vloeien. De studenten zijn verrast over zichzelf, de grote durf, de creativiteit en de energie die ze hebben laten stromen. Verbaasd zijn ze over de vlotte manier waarop de kunstvakdocenten de mogelijkheden van deze vakken hebben neergezet door de studenten zelf aan het werk te laten. Een frisse start voor een prachtige opleiding voor een nog mooier beroep.

¹ Dit artikel is een eerste versie van een hoofdstuk dat opgenomen word in het boek *'Het esthetisch perspectief binnen de montessori-opvoeding'* dat eind 2006 bij uitgeverij Agiel verschijnt.

Wat is de sleutel tot dit succes?

Het vakmanschap van de docenten is mede bepalend, zeker. Al zal niet elke vakman of vakvrouw op deze manier met studenten werken. Onze samenwerking is cruciaal. Ook helpt het dat we gezamenlijk vinden dat we een groot vertrouwen in studenten mogen hebben, ook al zijn ze pas een week op de opleiding. Onze opdrachten zijn op maat gekozen, wetend wat de mogelijkheden van onze vakken zijn en daarmee dicht bij de student en zijn mogelijkheden gaan staan. Onze begeleiding is motiverend en stimulerend, we laten studenten veel ruimte om ze zodoende niet in hun (eerste) ontdekkingsreis te hinderen. Bij kunstonderwijs gaat het om inspiratie, materiaal, vorm en betekenis.

Kunst in het montessorionderwijs (het kind is de bouwer van de mens)

Maria Montessori vindt dat je een kind steun moet geven om vaardigheden te ontwikkelen: een ontwikkeld oog, een geoefende hand, de geoefende esthetische beleving. De eigenheid van elk kind kan in kunstonderwijs manifest worden. De pedagogische sensitiviteit van de leerkracht uit zich in het zien, begeleiden, benoemen en waarderen van de leef- en werkkwaliteiten van elk kind. Het oordelen kan nodig zijn bij de oefeningen. Als de leerkracht maar helder heeft waarom beoordeling nodig is. Achterwege laten en omzeilen zijn gemiste kansen.

Als je je bewust bent van het belang van kunsteducatie, dan is de volgende stap te zorgen voor veel (passieve en actieve) ervaringen. Doen en maken worden versterkt bijvoorbeeld door het beschouwen in museum en theater. Geniet van de voorstellingen van elkaar en van de kinderen.

Citaten van Maria Montessori:

'De beste manier om het tekenen te beïnvloeden is niet het vrij te laten, maar door de natuurlijke middelen die het tekenen voortbrengen, te oefenen, dus door opvoeding van de hand. Werkelijk talent meldt zichzelf aan, wij zullen het niet tegemoet treden met lessen die er schade aan doen; hoe verderfelijker kunnen lessen zijn, ze kunnen de oorspronkelijke gave verstikken. Toch, indien wij de duidelijke pogingen van het kind tot zelfexpressie met de hand verwaarlozen, dan leggen wij een hindernis op de weg van de tekenontwikkeling. Om het juist te stimuleren zoals wij wensen te doen, moeten we de omgeving verrijken met de middelen tot zelfexpressie en bovendien indirect de hand voorbereiden om zijn functie tot de hoogste vorm te kunnen volvoeren.'

(Montessori, z.j., 300)

'Wij geven geen lessen in tekenen, noch in boetseren, en toch kunnen veel kinderen prachtige tekeningen maken van bloemen, vogels, landschappen en schetsen vol verbeelding.'

(Montessori, z.j., 297)

'Men vormt geen waarnemers door te zeggen "goed kijken", maar door de middelen aan te bieden om te leren waarnemen en die middelen voeden de zintuigen op.'

(Montessori, z.j., 197)

'Niemand kan echter zeggen dat de mens zijn kunstvoortbrengselen uit het niets schept. Hetgeen schepping wordt genoemd, is in waarheid een samenstelling, een constructie steunend op een oorspronkelijk geestelijk materiaal dat men door middel der zintuigen uit de omgeving moet bijeenzamelen. Dit is het algemene beginsel, kort samengevat in de spreuk: Nihil est in intellectu quod prius non fuerit in sensu (Niets is in het intellect wat niet eerst in de zinnen was).'

(Montessori, 1922, 218)

'"Indirecte methode" noemen wij onze manier, zowel voor het tekenen als voor het schrijven.'

(Montessori, z.j., 298)

'Wij leren de kinderen niet tekenen door ze te laten tekenen, maar door voorbereidende oefening van de middelen van expressie. Daarin meen ik werkelijke hulp te bieden tot het vrije tekenen; en dat dit werk niet afschuwelijk of nietszeggend is, maar juist aanmoedigend, blijkt uit de grote vlucht die het genomen heeft.'
(Montessori, z.j., 298)

'Het kind heeft een hoge opdracht, waardoor het wordt gedreven: de opdracht te groeien en mens te worden.'
(Montessori, z.j., 86)

Antropologie

Een kind moet zich kunnen ontwikkelen tot wie het is, dankzij ruimte in opvoeding en educatie. Tegelijk moet de pedagogische sensitiviteit om het kind heen zodanig zijn, dat de gestelde en de niet gestelde begeleidingsvragen gehoord en begrepen worden, waarna ze een passend antwoord krijgen. Vrijheid om het kind heen is geen leven en opgroeien zonder grenzen. Het is een grenzeloos leren en ontwikkelen. Opvoeder en leerkracht staan naast het kind en nemen het bij de hand als dat nodig is. De timing, de toon, de sfeer, de taal, de kleur, de beweging en de harmonie in de begeleiding zijn de krachten van de pedagoog. De taak van de student in de lerarenopleiding is zoveel mogelijk zijn pedagogische sensitiviteit te ontwikkelen. De taak van de opleiding is de student op de ontwikkeling van pedagogische sensitiviteit te coachen en te beoordelen.

Antropologie van een student

De afgestudeerde PABO-student is een liefdevolle en begripvolle pedagoog, esthetisch en pedagogisch sensitief. Een onafhankelijk denkende, (zelf)kritische didacticus, een sterke toekomstige collega. Bij de diplomering van deze studenten lopen, kruipen, praten en lachen kinderen. Ouders blijven in een plooi of doen alsof er niets gebeurt of ze praten zachtjes met hun kinderen om ze rustig te houden. Een diplomering is saai, ook voor kleine kinderen. Ik vraag me af wat de pas afgestudeerde opvoeders vinden van het kinderruim. Ik vraag me af wat de organisatie vooraf bedacht heeft voor deze kinderopkomst. Ik erger me niet aan de kinderen. Ik vraag me af of kinderen gediend zijn met aanwezig te zijn bij dit saais. Ik vraag me ook af of de ruimte en de vrijheid die de kinderen gelaten wordt, hen wel past. Ik zie opvoeders, een zaal vol en ben verbaasd dat de ongestelde vraag ongehoord blijft. Ik lees bij Montessori over het belang van het helpen van het kind om de wereld en het leven aan te kunnen en daarin als sterk mens een verantwoordelijke positie in te nemen en in vrijheid te kunnen leven. Die vrijheid moet je leren. Door 'vrij gelaten' te worden is er geen gebondenheid, maar dat is niet hetzelfde als vrijheid. Kinderen kunnen van hun opvoeders leren, leren dat er een wereld om hen heen is en dat je soms om je heen moet kijken om te begrijpen of je moet lachen, boos moet kijken, 'dank je wel' moet zeggen of 'nee' moet zeggen.

'Vrijheid in gebondenheid,' zegt Parkhurst.

Als we een peuter met een kettingzaag zien scharrelen, springen we op en maken dat de peuter zichzelf en anderen niet kan verwonden. Als we minder fysiek gevaar zien, dan laten we het kind de wereld zelf ontdekken. Daartussen is het gebied waar een opvoeder keuzes moet maken. 'Vrij laten' is een keuze. 'Omringen met zorg' is ook een keuze. Het kind begeleiden in het verwerven van meer vrijheid is eveneens een keuze. Wat de pedagogisch sensitieve opvoeder kiest, is vaak ingegeven door intuïtie.

Het Open Space Atelier (OSA)

Het Open Space Atelier is een inspirerende omgeving voor Levend Leren. Het leren in het Open Space Atelier is een alternatief voor het leren via curricula en cursussen. Het Open Space Atelier is een plaats waarin de ontwikkeling van docentgestuurd leren naar zelfgestuurd leren kan worden bevorderd. In het Open Space Atelier werken studenten aan

hun domeinen (of continenten) van hun leerlandschap. Ze verkennen deze domeinen en geven en vorm aan de uitwerking ervan.

In het Open Space Atelier zijn de studenten (kinderen, ouders, docenten en studenten) zelf verantwoordelijk voor hun bijdrage en hun leren, terwijl medestudenten en begeleiders hen willen en kunnen begeleiden in het vinden van de weg daarbij. Het programma bestaat uit wat de student aandraagt of doet. Interactie kan, toevallig of gepland, het Levend Leren gunstig beïnvloeden. Alle belangrijke onderwijsvernieuwingen gaan aan onvolledigheid en onzorgvuldigheid ten onder. Om te voorkomen dat het Open Space Atelier inzakt nadat de geestgevers er niet meer in zijn, is veel aandacht nodig voor de manier waarop een Open Space Atelier vormgegeven moet worden en voor de vorming c.q. opleiding van de begeleiders. Cruciaal is de adaptatie van de visie waaruit het Open Space Atelier voortkomt. De kenmerken van een Open Space Atelier: Levend Leren, emanciperend, heterogeen, vrij, niet grenzeloos, bevrijdend, veilig, open, werken en leren, ontspannen en inspannen, dynamisch, kritisch, ontwikkelend en er is tijd.

De plaats van een Open Space Atelier: voorbereide omgeving, inspirerende omgeving, beeldenrijke omgeving, prettige sfeer en welkom.

De begeleiding van een Open Space Atelier: pedagoog, pedagogisch sensitief, esthetisch sensitief, artistiek begaafd, psychologisch sensitief, brede kennis, vaardig in begeleiden, opmerkzaam, emancipatorische visie op kind en mens, het hele kind en de hele mens kunnen zien, grotere lijnen en belangen overzien en liefdevol

Het werken in een Open Space Atelier: intuïtie, emotie, vanuit eigen drijfveer, zelfgestelde opdracht, samen of alleen, leren van elkaar, kennis maken met elkaar, ontmoeten en concentreren, op vleugels, wroetend, spiedend of mediterend, mentaal en fysiek, ontmoeten, willen, durven en doen, vrij kunnen laten, verantwoordelijk voor eigen leren, ontwikkelen naar Self-Directed Learning (SDL), alle ruimte voor Free Agent Learners (FAL's) en het leertempo is in overeenstemming met het tempo en het ritme van het leven.